

SULTAN II. MAHMUT DÖNEMİNDE RÛTBE ALAMETİ BOYUN NİŞANLARI

AMİRAL AFİF BÜYÜKTUĞRUL

Deniz Tarihi Uzmanı

Sultan II. Mahmut döneminin özelliği :

Sayın Ordinaryüs Profesör Enver Ziya Karal'ın anlattığına göre¹ 28 Temmuz 1808 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu hükümdarlık makamına gelen Sultan II. Mahmut iç ve dış düzen olarak çok zor koşullarla karşılaşmıştı: Devlet 1768 yılındanberi yaptığı bütün savaşları kaybetmiş; düşmanlarına büyük topraklarını bırakmış; hükümet işlerine karışmalarını şiddetlendirmiş olan yeniçerilerin ayaklanmalarını bastırmak güçleşmişti. Sultan III. Selim sonra da Sadrazam (Başbakan) Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmeleri, dönemin en feci olayları arasındaydı.

Hükümet dairelerinde yenilikler yapmak yanında ve hatta başında yeniçeriliği kaldırarak, bunun yerine, silâhlı kuvvetleri Avrupa'daki silâhlı kuvvetlere benzer şekilde, yeni bir düzene sokmak da zorunlu olmuştu. Fakat gene yeniçeri baskısı altında, bu yeniliği yapmak kolay olamayacaktı. Nitekim Hükümdarın, Sultan III. Selim zamanındaki "Nizamı Cedid"e benzer bir "Sekbanı Cedid" örgütü meydana getirmesi, özerk bir askerî kuruluş şekline soktuğu bu örgüte Levend Çiftliği ve Üsküdar Kışlasını tahsis etmesi, birlik mensuplarına aynı renk ve biçimde aba, dizlik, tozluk, kalpak giydirmesi ve Avrupa usulünde eğitime başlatması yeniçerilerde tepki meydana getirmiş ve bu teşebbüs Sadrazam Bayraktar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle son bulmuştu.

Buna rağmen büyük bir azimle vazifeye başlayan Sultan II. Mahmut kararından dönmemişti. Halk da, yaptıkları zorbalıklar ve işkenceler karşısında, yeniçerilerden yaka silkmeğe başlamıştı. Boğazlar Muhafızı Hüseyin Ağa'nın önerisi üzerine ilk önce, bol para ve hediyeler vererek yeniçeri ağalarını kazanacak, sonra da Şeyhülisla-

¹ Enver Ziya Karal : Osmanlı Tarihi (Türk Tarih Kurumu yayını) Cilt. V Sayfa. 142-146.

mın konağında Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Rumeli Kadıaskeri, sadaret kethüdası, defterdar, darphane nazırı, yeniçeri ağası ve ileri gelenlerini toplayarak 25 Mayıs 1826 tarihinde onlarda "Talimli asker yetiştirmek konusunda fikir birliği" sağlayacak; bir de Şeyhülislam fetva çıkartacaktı.

Yeni kurulacak askeri örgütün "Eşkinciler" adını alması karar altına alınmıştı. Ancak bu yeni askeri örgüt 12 Haziran 1826 tarihinde Avrupa usulünde eğitime başladığı zaman yeniçeriler arasında gene tepki uyanacak, kahvelerde küfürlerle başlayan bu tepki 15 Haziran günü Et Meydanında ayaklanma halini alacaktı. Yeniçeriler saraya haberci yolluyorlar, hem Eşkinci örgütünün kaldırılması hem de, öldürmek üzere bu örgütün kurulmasını sağlayanların başlarını istiyorlardı.

Halkın yeniçerilere karşı nefretinden de cesaret alan hükümdar onlara "Yeni talim sistemi şeriata, akla ve mantığa uygundur; Ulemanın da karara katılmasıyla uygulanmıştır..." diye cevap verdikten sonra "Devlet düzenliği için bu örgütün kurulması lüzumludur. Örgüte karşı durmaya yeltenmeyin; çünkü devlet karşı koyanları yok etmeğe muktedirdir..." diye kararındaki kesinliği belirtmişti.

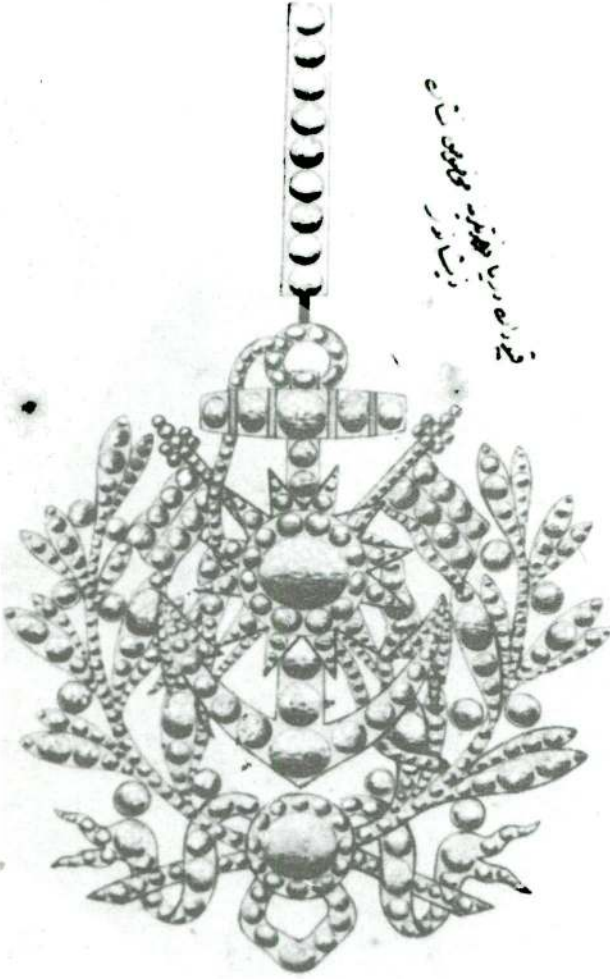
Bu sert cevap yeniçerileri şaşırtacak ve yeniçeriler, halkın da kendilerine katılmamaları karşısında, ayaklanmayı, her zamanki gibi saldırı ile değil, kesin bir savunma şeklinde yürütmüşlerdi.

Sultan Mahmut, yeniçerilere karşı halkı da silâhlandırmış ve onlara devlet kuvvetlerinin gerisinde çarpışma ödevi de vermişti. Bundan ötürü bu seferki yeniçeri isyanını bastırma harekâtına tarih "Vak'ayı Hayriye" diye ad takmıştı.

Hükümet kuvvetlerinin top ateşiyle yeniçeri kışıklarını yakıp yıkmaları, bundan ürken yeniçerilerin kaçışmaya başlamaları ve bunu izleyen şehir içinde yeniçeri kovalamaları, bu sınıfın birkaç saat içinde yok edilmelerini sağlamıştı. Zamanın İngiliz Büyükelçisi yeniçeri kovalama ve yakalama hareketlerini bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra "Marmara Deniz'i ölümlerle beneklenmişti" deyimini kullanacaktı.²

Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra "Dar-ı Şûra-yı Askeri" adıyla bir cins Genelkurmay Başkanlığı kurulacaktı. Bu Şûra silâhlı

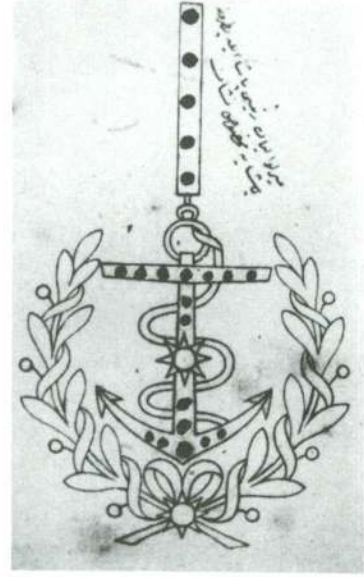
² Lord Stratford Cuning : Türkiye hatıraları (İş Bankası yayını) Sayfa. 59 (Can Yücel Çevirisi).

Kaptanı derya hazretlerine mahsus nişan-ı zîşandır
(Derya kaptanlarına özel padişah nişanıdır)

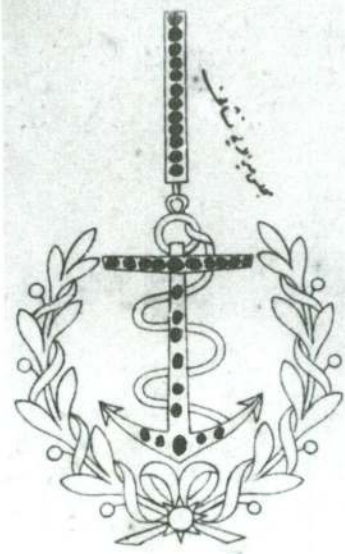
Ferik paşa hazretlerine
mahsus nişan-ı zîşandır
(Koramirallere özel nişan)

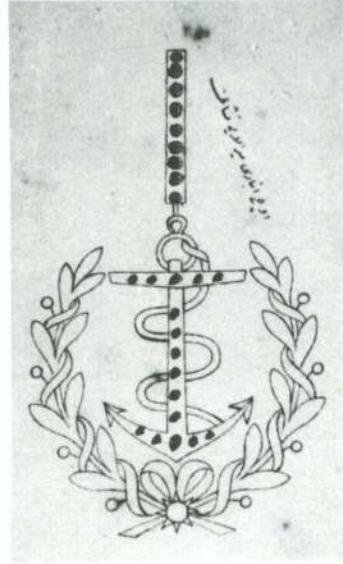
Miriliva (tümamiral) liman reisi
paşa ile patroha paşaya mahsus
(filo komutanına özel) nişandır

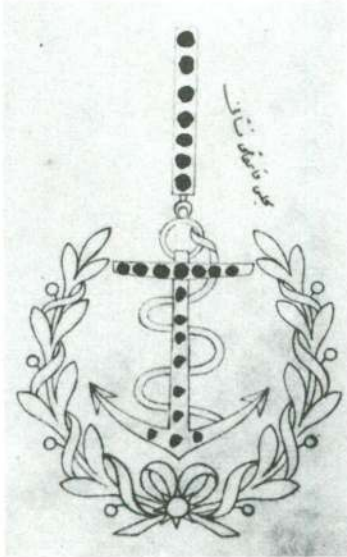
Miriliva kapudaneî hümayun ile riştehaneî âmire
nazırına mahsus nişan
(Tümamiral padişah gemisi komutanı ile halat
fabrikası müdürüne özel nişan)

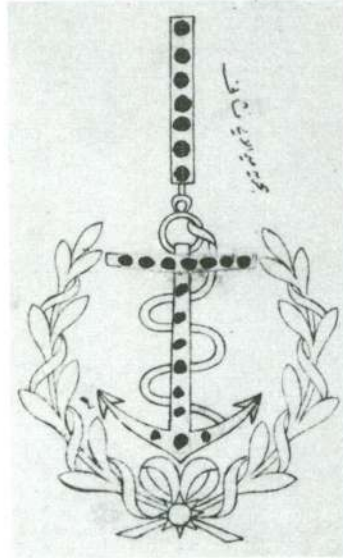
Bahriye meclis miralayı nişanı
(Deniz şûra üyesi albay nişanı)

Üçanbarlı miralayı nişanı
(Komutan gemisi komutanı albay nişanı)

Bahriye meclis kaymakamı nişanı
(Deniz şûra üyesi yarbay nişanı)

Bahriye miralayı nişanı
(Deniz albayı nişanı)

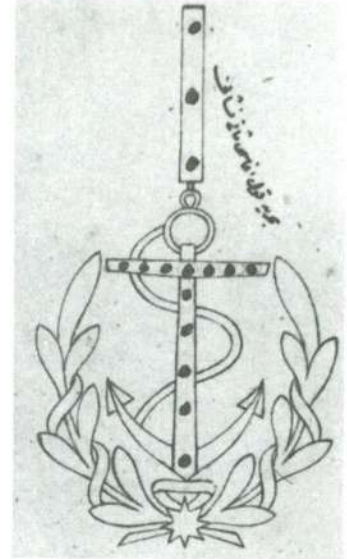
Bahriye kaymakamı nişanı
(Deniz yarbay nişanı)

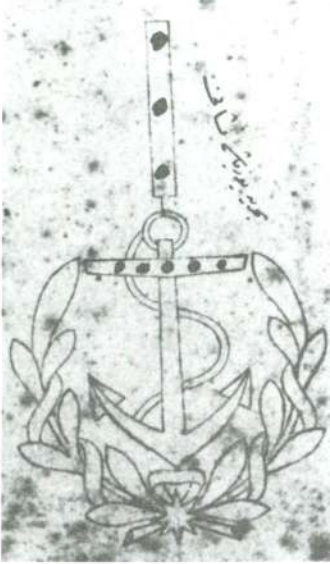
Serhezarı bahriye nişanı
(Deniz binbaşı nişanı)

Bahriye kolağası evvel nişanı
(Dz. ön yüzbaşı nişanı)

Bahriye kolağası sani nişanı
(Dz. kıdemli yüzbaşı nişanı)

Bahriye yüzbaşı nişanı

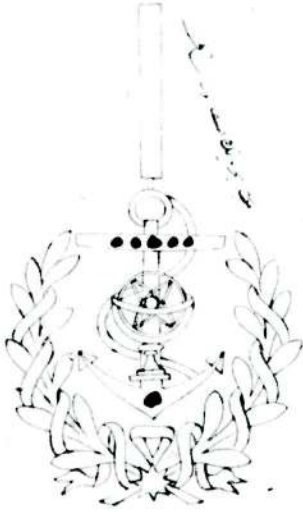

Mektebi Bahriyenin hocaî inşaiye nişanı
(Deniz subay okulunun gemi yapım öğretmeni nişanı)

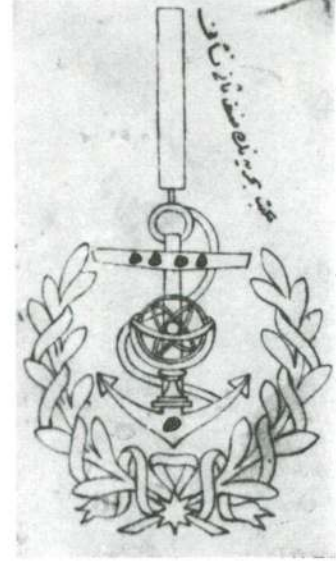

Mektebi bahriyenin miralay
ve binbaşısına mahsus nişan
(Deniz subay okulunun albay ve
binbaşısına özel nişan)

Albay nişanının askı altın çubuğunda 10 pırlanta var
Yarbay nişanının askı altın çubuğunda 9 pırlanta var
Binbaşı nişanının askı çubuğunda 8 pırlanta var

Mektebi Bahriyenin sınıfı evvel nişanı
(Deniz subay okulunun son sınıf nişanı)

Mektebi Bahriyenin sınıfı sani nişanı
(Deniz subay okulunun sondan bir evvel sınıf nişanı)

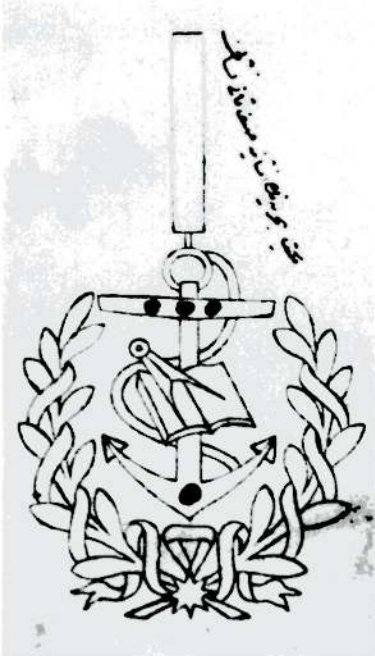
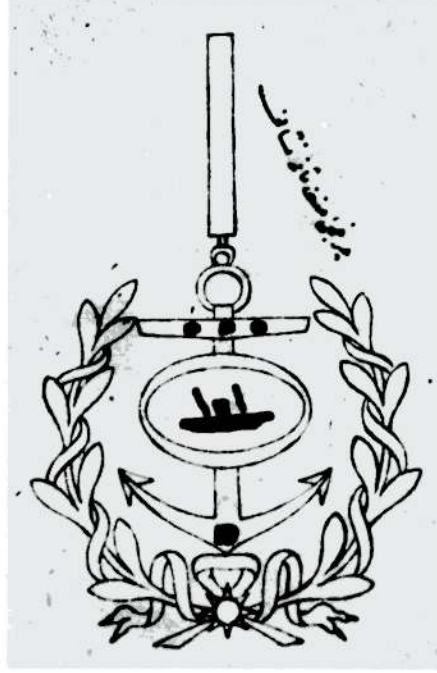

Mektebi Bahriyenin sınıfı salis nişanı
(Deniz subay okulunun ikinci sınıf nişanı)

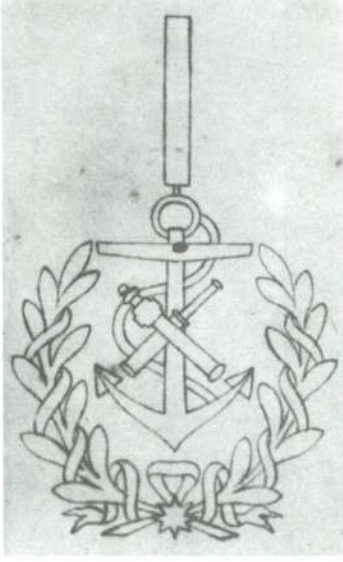

Mektebi Bahriyenin sınıfı rabi nişanı
(Deniz subay okulunun ilk sınıf nişanı)

Mektebi Bahriye çarkcı sınıfı sani nişanı
Ortadaki toparlakta bir gemi resmi var
Güverte öğrencilerde olduğu gibi
Birinci sınıf öğrencilerinde iki
İkinci sınıf öğrencilerinde üç
Sondan bir evvelki sınıfta dört
Son sınıf öğrencilerinde beş tane taş var

Mektebi Bahriyenin inşaiye sınıfı sani nişanı
Birinci sınıfta iki
İkinci sınıfta üç taş var

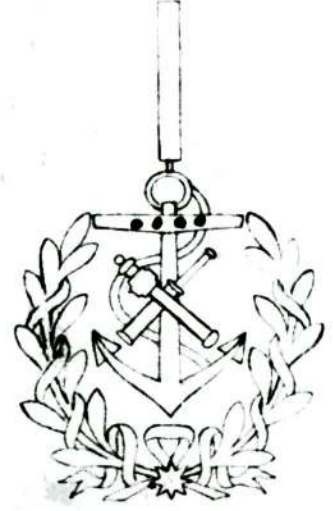
Dördüncü sınıf topçu

Üçüncü sınıf topçu

İkinci sınıf topçu

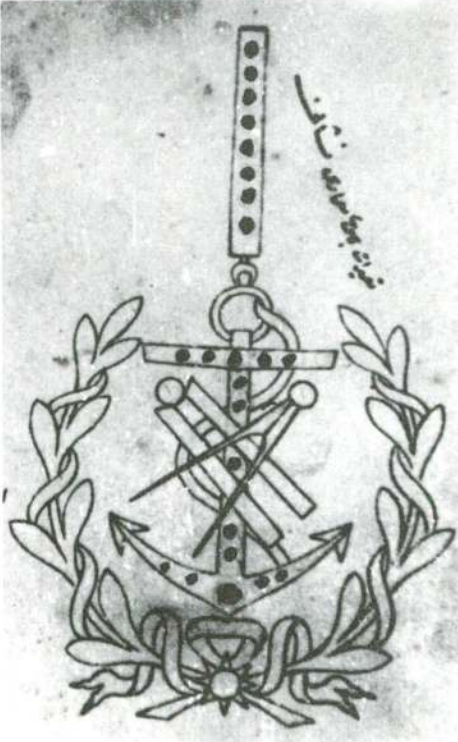

Birinci sınıf topçu

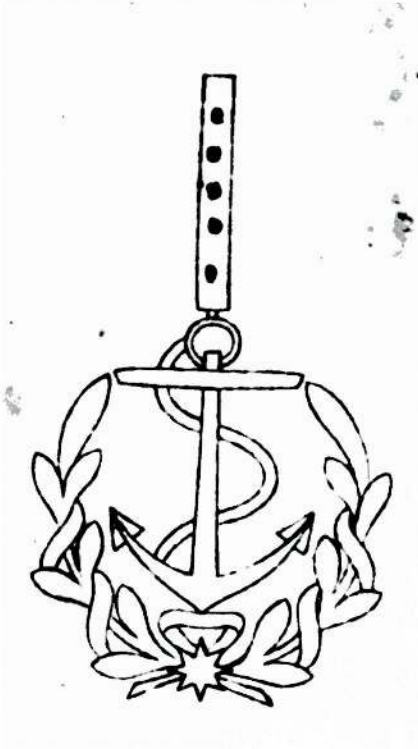
(En kıdemsizi dördüncü sınıftır)

(En kıdemlisi birinci sınıftır)

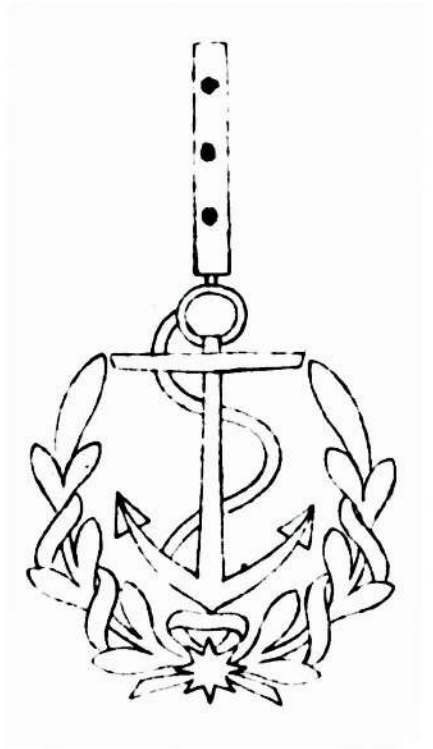
Ser mimara mahsus nişan

Tamirat başmimarına mahsus nişan

Çavuşlara özel nişan

Onbaşılara özel nişan

(Bu nişanlar gümüş üzerine yapılmıştır)

kuvvetlerin yetiştirilmelerine ilişkin önlemlerin alınmasını sağlamış, askeri kuralları saptamıştı.³ Kurulan yeni askeri örgüte de “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı verilmişti.⁴

Derya kaptanının da Dar-ı Şûra-yı Askeriye’de yer alması gerekiyordu. Çünkü Derya Kaptanı Halil Rifat Paşa, Petersburg Büyükelçiliğinden 1830 yılında derya kaptanlığı makamına geldiği zaman “Avdetimde her zamandan fazla kani oldum ki eğer Avrupayı taklitte geciksek bizim için Asya’ya dönmekten başka ihtimal kalmaz...”⁵ diyecek; Avusturya’dan getirttiği fes ve giysilerle bir deniz birliğini kuşatarak bunları Padişah huzuruna çıkaracaktı.

Bu karar o zamanki görüşlerle silâhlı kuvvetleri yetiştirecek en doğru yol olarak mütalea edilmişti. Çünkü, hem Avrupa’dan uzmanlar getirtiliyor, hem de kabiliyetli subaylar gerekli incelemeyi yapmak üzere Avrupa’ya gönderiliyordu. Lakin, aradan bu kadar yıllar geçtikten sonra elimize geçen kitaplar ve belgeler yabancı uzmanların Osmanlı devletine silâhlı kuvvetleri yetiştirmek için değil, bu kuvvet mensuplarını oyalamak ve uyutmak için gönderdiklerini gösterecekti⁶: Bu yayına göre “Eskiden Asya kıtasının bir burnu olan Avrupa, yeni bulunan Amerika kıtasındaki servetle kendilerini toparladıktan sonra Asya’ya hükmedecek duruma girecekler ve ilk karar olarak da Osmanlı ve Çin İmparatorluk halkını kültürden yana uyandırmamak için çabalara başlayacaklardı”.

Demek ki, bugün olduğu gibi, Sultan II. Mahmut döneminde de verilmesi gereken en doğru karar “Avrupa’ya bol sayıda gözlemci uzman yollayarak teknik gelişmeleri yerinde izlemek; millet ve silâhlı kuvvetleri geliştirecek kararları bizzat saptamak ve bu yollar üzerinde yürümektir.”

Sultan II. Mahmut zamanında deniz durumu :

Başka dönemler için olduğu gibi Sultan II. Mahmut döneminde de deniz durumunu ve devletin deniz sorunlarını belirten kitaplarımız pek olmamıştı. Deniz olayları yazılıyor, fakat bu olayların

³ Enver Ziya Karal : Adı geçen yapıt ve sayfalar.

⁴ Mahmud Şevket Paşa : Osmanlı teşkilât ve kıyafeti askeriyesi Cilt. II Sayfa. 7

⁵ Hasan Âli Yücel : Stratford Cuning’in giriş kısmına yazdığı kişisel kanısı.

⁶ Pierre Renouvin (Sorbonne üniversitesi tarih profesörü) : Birinci Dünya Harbi (Türkçesi Altın Kitaplar yayınevi tarafından yayınlandı) birinci kısım.

genel tarih üzerindeki etkileri araştırılmıyor ya da araştırılmak istenmiyordu. Bunun başlıca nedeni de deniz tarihimizin yalnız denizcilerimizi ilgilendirecek bir tarih sayılmasıydı. Nitekim 1890 yılına kadar Avrupa da tarih anlamını bu şekilde saptamıştı. Fakat Amerikalı Amiral Mahan 1890 ve 1892 yıllarında yazdığı iki kitapla dünya kamuoyunu uyarmış ve deniz olaylarının tarih üzerindeki etkilerini örnekler vererek belirtmişti.⁷ Bu kitaplardaki bilgiler ışığında her devlet hem deniz kuvvetlerini geliştirmiş hem de tarihlerini, deniz olaylarının etkilerini inceleyerek baştan yazmıştı. Fakat bu kitaplar istibdat dönemini yaşayan Osmanlı devletine girememiş ve tarihimizin, deniz etkilerini hesaplamadan, yazılması sürdürülmüştü.

Denizyoluyla gelmekte olan tehditler dikkat nazarına alınacak olursa Sultan II. Mahmut'un daha zor bir durum karşısında kaldığı ve daha büyük sorunları çarelendirmek zorunda bulunduğu hemen anlaşılırdı⁸. Denizden gelen tehditler şunlardı:

1. Napoleon savaşlarından beri İngilizlerle Fransızlar arasında Osmanlı toprak ve deniz geçitlerini kapmayı hedef alan bir rekabet başlamıştı;

2. Kavalalı Mehmet Ali ayaklanmasından beri Boğazlarımız etrafında Çarlık Rusya, İngiltere, Fransa ve hatta Almanya rekabeti başlaması ve şiddetlenmesi;

3. 1771 Çeşme ve 1827 Navarin baskınında olduğu gibi İngilizlerin Rusya ve Yunanistan'a fikir ve kuvvet yardımı yapmaya başlaması;

4. Özgürlüğe kavuşan Yunanistan'ın, deniz sorunu ile başlayacak Enosis politikasına başlaması ve coğrafi olarak Osmanlı devletinin Ege denizinden geçen hayat yollarını tehdiye girişmesi⁹;

⁷ 1890 yılında yazdığı kitap : *Influence of Sea Power Upon History* (Deniz kudretinin tarih üzerindeki etkisi) 1892 yılında yazdığı kitap : *Influence of Sea Power Upon French Empire* (Deniz kudretinin Fransız İmparatorluğu üzerindeki etkisi) Yazarın bu kitapta verdiği örnek şudur : Napoleon ordularını kış aylarında Moskova önünde gömecek kadar aptal bir komutan değildi. Ne çare ki haziran ayında başlamayı tasarladığı Rusya taarruzu İngiltere donanmasının Baltık deniz yollarını kesmesinden ötürü, cephe taarruzu hazırlanamadığı için gecikmiş harekât kış aylarına kalmıştı.

⁸ Amiral Mahan herhangi bir milletin kamuoyunu deniz sorunlarına yaklaş-tıramayan hükümetlerin kuvvetli bir donanma yapamayacağını, köklü bir ticaret filosu ve deniz sanayii kuramayacağını belirtmişti.

⁹ 1926 yılında da Yunan savunma nazırı General Kiryako "Vazifemiz Ege Denizinden geçen Türk hayat yollarını kesmektir" demiştir (Cumhuriyet gazetesi 1926 koleksiyonu).

5. İngilizlerin Süveyş kanalını, Fransızların Suriye ve Ceza-yir'i koparmak konusunda harekete geçmeleri.

Bu dış tehditler yanında üç tane de iç tehdit vardı:

1. 1827 Navarin baskınından sonra Osmanlı deniz kuvvetleri mensuplarının deniz kültüründen yoksun hale girmesi¹⁰;

2. Padişah'ın "Derya Kaptanlığını denizcilerden başkasına vermeyiniz" diye irade çıkarmasına rağmen vezirlerin bu makâmı kendi tekellerinde tutmayı sürdürmeleri;

3. Derya kaptanlarının sık sık değiştirilmeleri.

Sultan II. Mahmut döneminde Derya kaptanı onsekiz kez değiştirilmişti. Bunlardan yalnız üç tanesi denizci olup diğerleri valilik ya da başka vazifelerden gelmiş ve deniz sorunlarıyla hiçbir ilgisi olmayan vezirlerdi. Bunların çoğunluğu iki ya da üç ay makamda bulunup çekilmişti¹¹.

Bu koşullar içinde Sultan Mahmut nasıl olacaktı da gelenekli bir donanma yapabilecekti? Çünkü gerçekten millete yararlı olabilecek bir donanmanın ana unsurları devlet adamlarının deniz sorunlarına yakınlığı, gelenekli bir donanma yapmak konusunda inanılır tek bir derya kaptanlığının varlığı, eğitimin savaş koşullarına uygun olarak denizlerde yapılmasıydı. Bunlar olmadan Sultan II. Mahmut'un kudretli bir donanma yaptığı fikri savunulamazdı.

Sık sık derya kaptanı değiştirmenin nedeni ne idi? Bunun yazılı ve belgelere dayanan bir cevabı yoktu. Ancak eş olaylara bakarak bu sorunun cevabını bulmak olağandı: Tarihçi Vernon'un verdiği bilgiye göre Osmanlı devleti Prens olarak Romanya'ya hep Sakızlı Rumları yollamaktaydı. Rumlar bu prensliğe gitmek için Osmanlı devlet adamlarına büyük rüşvetler verirlerdi. İşe rüşvet girince Osmanlı devlet adamları hep Sakızlı Rum olmak üzere sık sık prens değiştirirlerdi. Bu gün bile Romenli soylu kişilerin Rum adını taşımaları bundandır¹².

¹⁰ Bursalı Mehmet Nihad : Larcher'den dilimize çevirdiği "Cihan Harbinde Türk Harbi" adlı kitabının ikinci cildindeki Çanakkale muharebeleri kısmına eklediği kişisel kanıları.

¹¹ Bu derya kaptanlarının adları, ana meslekleri ve derya kaptanlığı yaptıkları süreler için bakınız : İsmail Hâmi Danişment : İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi Cilt. IV (Sultan Mahmut zamanındaki derya kaptanları).

¹² Vernon : Balkan Tarihi : El yazması olarak Türkçesi Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi dairesi kitaplığında vardır.

Bu olaya kıyasen sık sık derya kaptanı değiştirmenin nedeni de rüşvet sorununa dayatılabilirdi.

Sık sık derya kaptanı değiştirmek ise kudretli bir donanma yapmanın en büyük engeli bulunmaktaydı. Bundan ötürü donanmayı kudretlendirmek sorunu Sultan II. Mahmut döneminde derya kaptanı Halil Rıfat Paşa'nın makama gelmesine kadar gecikmişti. Yani donanma bu hükümdarın son yıllarına rastlamıştı. Fakat bu ters tutum, sadece Sultan II. Mahmut zamanına inhisar etmeyecek, ondan sonraki hükümdarlar da aynı tutum içinde bulunacaklardı.

Eğer Sultan II. Mahmut geleneklerini sürdürmüş, Garb Ocaklarından bir denizciyi derya kaptanlığına getirmiş olsaydı Osmanlı donanması gerçekten devletin çıkarlarına hizmet edecek bir kudrete ulaşip bu kudretini sürdürebilirdi.

Boyun Nişanları: Sultan III. Selim de denizci kıyafetlerini Avrupalıları taklit eden bir şekilde sokmak istemiş ve fakat bu önlemlerinde başarılı olamamıştı. Sultan II. Mahmut ise, Derya Kaptanı Halil Rıfat Paşa'nın yardımı ile bu konuda başarıya ulaşabilecekti. Belki de yeni kıyafetleri personele benimsetmek için rütbe alametlerini kollarda değil, zengin taşlarla süslü olarak boyunlarda taşımayı öngörmüştü. Nitekim bu zengin taşlı rütbe alametleri Sultan II. Mahmut'u hükümdarlık makamında izleyen Sultan Abdülmecit tarafından da uygulanmış ve kısa bir süre sonra bu nişanları toplayarak hazineye mal etmiş, ondan sonra da rütbe alametlerini kollara almıştı.

Boyundaki rütbe alameti nişanların yalnız denizcilere özel olmadığı, Arkeoloji müzeleri Numizmatları İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk'un yayınladıkları "Osmanlı Nişanları" kitabından belli oluyordu. Bu kitapta "Tasviri Hümayun", "Padişaha mahsus", "Sadaret makamına ait nişan", "Şeyhülislâma ait nişan", "Tophane Müşirliğine ait nişan" olarak resimlerle gösterilmiş ve "Şerifi Abdulmuttalip", "Haremeyni Muhteremeyn" "Mahreci mevleviyet" ve "Bilâdı hamse mevleviyeti" olarak da resimsiz olarak belirtilmişti.

Bizim nakledeceğimiz deniz subay nişanları için ise kaynak olarak, bu dönemi yaşayıp da sonradan Mektebi Bahriye Şahaneye (Padişahın Deniz Subay Okulu) öğretmen atanmış Hafız Salih Bey'in evrakı metrukesi (bıraktığı yazılı evrak) arasında oğlu torpito

komisyonu başkanı yarbay Hafız Mehmet Ali'nin bulup da 21 Şubat 1316 (4 Mart 1890) tarihinde deniz müzesi kitaplığına hediye ettiği küçük albümü alacağız.

Kaynak olarak aldığımız belgenin gösterdiği şekillere sadık kalmak için nişanları kendiliğimizden boyamayı uygun bulmadık. Şu kadarını belirtmek yetecektir ki gerek nişanlar, gerekse nişanın boyuna takılacak plakası som altın olup üzerindeki taşlar, rütbeye göre pırlanta, yakut, zümrüt ve akiktir. Boyuna takılan plaka üzerindeki taş sayı ve cinsi de rütbeye göre değişmektedir.

İpek şerit aracılığı ile boyuna bağlanan bu nişanlar, ekli şekillerde, herhangi bir ölçek kullanılmadan asıl boyutlarıyla gösterilmiştir.

